

ΔΡΟΣ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΜΙΘ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ

ΥΠΟ

ΑΝΔΡΕΟΥ Γ. ΔΑΛΕΖΙΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΙΕΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΕΧΝΗ

ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Παραδίδοντες εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν τὸ περισπού-
δαστον ἔργον τοῦ Ἑρρίκου Schmidt ὑπὸ τὸν τίτλον
«Ὁ Ἐπίκουρος, φιλοσοφία τῆς ἐξήδονης» θεω-
ροῦμεν καθῆκον ἡμῶν νὰ προλογίσωμεν τὴν μετάφρασίν
μας διὰ βραχείας βιογραφίας τοῦ συγγραφέως.

Ὁ δόκτωρ Ἑρρίκος Schmidt καθηγητῆς ἐν τῷ
Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης, εἶναι εἰς τῶν διαπρεπεστέρων
βιολόγων, φιλοσόφων καὶ φιολόγων τῆς συγχρόνου Γερ-
μανίας. Διευθυντῆς τοῦ ἐν Ἰένη βιολογικοῦ ἀρχείου τοῦ
Ἑρνέστου Χαϊκελ, ἔγραψε κλασσικὴν περὶ τοῦ μεγάλου
τούτου σοφοῦ μονογραφίαν, εἰς ἣν διεξῆρε πλεῖστα τέως
ἄγνωστα σπουδαιότατα σημεῖα, συνδεόμενα πρὸς τὴν ζωὴν
καὶ τὴν ἐν γένει ἐπιστημονικὴν δραῖσιν καὶ σημασίαν τοῦ
Ἑρνέστου Χαϊκελ, οὗτινος ὑπῆρξε μαθητῆς.

Ἄλλο μνημειῶδες ἔργον τοῦ Ἑρρίκου Schmidt εἶ-
ναι ἡ «Ἱστορία τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως», σύγγραμμα
συνιστάμενον ἐκ 549 σελίδων, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκτίθενται μετὰ
μεγίστης ἐμβριθείας καὶ σοφίας αἱ πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς
ἐξελίξεως συναφεῖς ἀντιλήψεις καὶ θεωρίαι διὰ τῶν αἰώνων,
ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Δυστυχῶς ὁ

χώρος δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ προβῶμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνά-
λυσιν τοῦ πράγματι τεραστίου ἔργου τοῦ Γερμανοῦ πολυί-
στορος. Ἄρκεῖ νὰ ἐξάσωμεν ἐνταῦθα τὸ γεγονός, ὅτι ὁ
Ἑρρίκος Schmidt βαθὺς γνώστης καὶ ἐνθουσιώδης τῆς
Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος θαυμαστής, κατώρθωσε νὰ περι-
συλλέξῃ τὰ disjecta membra ἑνὸς τῶν μεγαλυτέρων
ἀλλὰ παρεγνωρισμένων φιλοσόφων τοῦ Ἐπικούρου, νὰ
συναρμολογήσῃ αὐτὰ θαυμασίως καὶ νὰ σκιαγραφήσῃ
ζωντανῆν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνοσ αἰσθητικοῦ.
Εἰς τὸν καθηγητὴν Ἑρρίκον Schmidt ὡς καὶ εἰς
τὸν ἐκδότην αὐτοῦ κ. Ἀλφρέδον Kröner ἐν Στουτγκάρδη ἐκ-
φράζομεν τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μας διὰ τὴν εὐ-
γενῆ προθυμίαν μεθ' ἧς ἐχορήγησαν ἡμῖν τὸ δικαίωμα τῆς
μεταφράσεως καὶ ἐκδόσεως τοῦ «Ἐπικούρου».

Ἀθῆναι, 1926

Ἀνδρέας Γ. Δαλέζιος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐκ τῆς ἐπιπέδου τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἡ πολιτικὴ τύχη τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκεται ἐν καταστάσει ἀπογνώσεως. Ἐν καταπληκτικῶς βραχείᾳ χρονικῇ περιόδῳ, κατὰ τὸν ἑβδόμον καὶ ἕκτον αἰῶνα, ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶχε φθάσει εἰς τόσον ὑψηλὸν σημεῖον ζωτικότητος καὶ ἀκμῆς, ὥστε ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον στρέφονται τὰ βλέμματά μας πρὸς τὴν μικρὰν μὲν, ἀλλ' ἐνδοξὸν Ἑλλάδα μετὰ θυμασμοῦ. Πολιτειακοὶ θεσμοί, οἰκονομικὸς βίος, τέχνη καὶ φιλοσοφία δεικνύουσιν τὸν ὑψιστὸν ἐκεῖνον πολιτισμὸν καταφανέστατα. Ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἡ πολιτικὴ τύχη τῶν Ἑλλήνων εἶχε κριθῆ. Ἡ Ἑλλάς ἤρχισεν ἤδη νὰ βαδίζῃ πρὸς τὴν παρακμὴν καὶ τὴν κατάπτωσιν. Οἱ αὐτοὶ παράγοντες, οἱ καθοδηγήσαντες τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς τὴν μεγαλειώδη ἐξέλιξιν τοῦ ἡγεγον αὐτὸν εἰς τὸν ὄλεθρον: ἦτοί ὁ τοπικὸς περιορισμὸς ἐντὸς μικρῶν αὐτοτελῶν πολιτειῶν καὶ ἡ δημοκρατία. Ἐὐὲν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης ἀκμῆς εἶχε κινητοποιήσει πᾶσαν ἀτομικὴν δύναμιν, χρησιμοποίησαν αὐτὴν ὡς παράγοντα συνολικῆς φυλετικῆς προόδου, ἐξεφυλίσθη εἰς ἀπλήν κυριαρχίαν τῶν μαζῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἐηριάζμθευσε σκανδα-

λωδῶς, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἰσότητος, ἢ τυραννία τοῦ ὄχλου ἢ ἐκείνων, οἵτινες εἶχον τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν εὐνοϊαν τῶν πολλῶν ὑπὲρ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ἡ συστενωτικὴ συγκέντρωσις τῆς σκέψεως εἰς τὸ ἄστυ καθίστα ἀδύνατον εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ στενοῦ τούτου ὀρίζοντος ἐν μιᾷ δεδομένη στιγμῇ. Ἡ στιγμὴ δὲ αὕτη εἶχε πράγματι ἐπιστῆ, ὅτε ἡ Ἑλλάς ἦναγκάσθη νὰ διατρέξῃ στάδιον διεθνοῦς πολιτικῆς, δηλαδὴ κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους καὶ μετ' αὐτούς. Ἀλλ' εἰ-
θισμένη νὰ περιορίζεται ἐντὸς τῶν στενῶν ὀρίων τῶν ἄστεων ἦτο ἀνίκανος διὰ τοιαύτην πολιτικὴν. Αἱ δύο αὐταὶ περιστάσεις, αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλληνικῶν ἐπικρατειῶν, ἐγένοντο ἀφορμὴ τοιαύτης ἀμηχανίας καὶ συγχύσεως, ὥστε τὰ ἄριστα καὶ πραγματικῶς μεμορφωμένα στοιχεία ἀπεσύρθησαν ἐκ τοῦ δημοσίου βίου, καταλιπόντα τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν εἰς τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικοὺς καὶ δημαγωγούς. Ἦδη ὁ Περικλῆς ἀδημονεῖ ἐπὶ τῷ ὅτι οἱ συνετοὶ ἄστοι ἀπέφευγον τὴν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον ἀνάμιξιν.

Ἡ τοιαύτη οἰκτρὰ πολιτικὴ κατάστασις κατοπτρίζεται ἤδη ἀρνητικῶς ἐν τῇ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος, ἐν ᾗ ὡς μόνοι κυβερνῆται ἀγαθοὶ λογίζονται οἱ φιλόσοφοι. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναμένει τὴν σωτηρίαν ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτείας. Ἐν τούτοις, ἤδη περὶ τὸ τέλος τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη καὶ ἠδραιώθη ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ σωτηρία τῶν Ἑλλήνων ἦτο πλέον ἀδύνατος.

Ἡ πεποίθησις αὕτη ὑπῆρξε τὸ ψυχολογικὸν ἐλατήριον τῆς συγκροτήσεως τῶν δύο μεγάλων φιλοσοφικῶν Σχολῶν, ἃς ἐγέννησεν ὁ Ἑλληνισμός, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ἄστυρ αὐτοῦ ἐκλινεν ἤδη πρὸς τὴν δύσιν του, ἦτοι τῆς Σχολῆς τῶν Στωϊκῶν καὶ τῆς τῶν Ἐπικουρείων. Κοινὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ἀμφοτέρων τῶν Σχολῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀπομόνωσις

τῶν ἀτόμων, ἢ πραγμάτων καθαρῶς ἀτομικῶν ἰδανικῶν. Τόσον ἢ φιλοσοφία τῶν Στωϊκῶν, ὅσον καὶ ἢ τῶν Ἐπικουρείων ἐπιδιώκει ἀποτελεσματικῶς τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ αἱ δύο δὲ κοσμοθεωρίαι αὗται εἶναι σύμφωνοι, ὅτι ἢ εὐδαιμονία δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐκτὸς κόσμου, ἀλλ' ἐνοικεῖ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἀτομικότητος. Τὸ ἰδεῶδες δὲν συνίσταται πλέον, ὡς πρότερον, ἐν τῇ συνολικῇ πολιτικῇ ζωῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἀνεξαρτησίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ τοῦ ἀτόμου, καθορίζοντος μεμονωμένως τοὺς σκοποὺς τοῦ βίου του, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ Στωϊκοὶ ἐδημιούργησαν, ἀπεικόνισαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπιδιώξωσι τὸ ἰδανικόν των διδάσκουσιν ὁ Ἐπίκτητος, ὁ Σενέκας καὶ ὁ Μάρκος Αὐρέλιος. Ἡ παροῦσα πραγματεία σκοπεῖ ἀποκλειστικῶς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων τῆς Σχολῆς τοῦ Ἐπικούρου.

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΙ

Ὁ Ἐπίκουρος ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 342|1, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀθηναίου Νεοκλέους, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ δέκα ἔτη ἐνωρίτερον εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην ὡς ἀποικος. Ὁ Νεοκλῆς ὑπῆρξε καὶ γραμματοδιδάσκαλος. Ὁ Ἐπίκουρος ἐβοήθει τὸν πατέρα εἰς τὸ ἔργον του, διδάσκων καὶ αὐτὸς εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀποίκων τὰ πρῶτα γράμματα. Ἀλλὰ καὶ ἡ τέχνη αὕτη δὲν εἶχεν ἐξασφαλίσει τὸν ἐπιούσιον, διὸ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ἐπικούρου Χαιρεστράτη περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσφέρῃ τὸν ἐβολὸν της εἰς τὴν κοινότητα. Ἐπισκεπτομένη, ὡς διηγοῦνται, εὐπόρους οἰκογενείας, ἐξεδίωκεν ἐπ' ἀμοιβῆ δι' ἐξορκισμῶν καὶ μαγικῶν ῥήσεων τοὺς δαίμονας τοῦ κακοῦ καὶ τῶν νόσων, φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ἐπίκουρος συνώδευε τὴν μητέρα εἰς τὰς τοιαύτας κερδοσκοπικὰς περιουσίας της.

Παρὰ τὴν οἰκονομικὴν καχεξίαν τῶν γονέων του, ὁ Ἐπίκουρος ἔτυχε καλῆς ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως. Εἶναι ἐξηκριωμένον, ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ πλατωνικοῦ Παμφίλου καὶ τοῦ δημοκριτικοῦ Ναυσιφάνους. Ἀλλ' ἡ ἔμολογία τοῦ Ἐπικούρου, ὅτι εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν του καὶ ὅτι εἰς οὐδένα ὀφείλει τι, δὲν εἶναι πολὺ κολακευτικῆ, διὰ τὴν διδασκαλίαν

τῶν δύο φιλοσόφων καὶ δεικνύει διὰ μυριστὴν φοράν, ὅτι δύναται τις νὰ γίνῃ καὶ παρὰ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ ἱκανὸς ἄνθρωπος. Ἴσως ἔμως ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ τοῦ Ἐπικούρου ἐμφιλοχωρεῖ καὶ δόσις τις ματαιοδοξίας, ἧς δὲν ὑπῆρξεν ἀπηλλαγμένος ὁ διαπρεπὴς οὗτος φιλόσοφος. Ὅπως δὲ ἴσως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ πλατωνικοῦ δὲν ἐκαρποφόρησε παρὰ τῷ Ἐπικούρῳ, ἐκτὸς ἐὰν τις θεωρήσῃ ὡς καρπὸν αὐτῆς τὴν ἄκραν ἀντίθεσιν τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Ἐπικούρου πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος. Ἐξ ἴσου βέβαιον εἶναι τὸ ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Δημοκρίτου ἐξήσκησε, λόγῳ τῶν γενικῶν αὐτῆς κατευθύνσεων, τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Ἐπικούρου, ὥστε βραδύτερον ἔθεσεν αὐτὴν ὡς βάσιν τῆς κοσμοθεωρίας του. Περὶ τοῦ σημείου τούτου θὰ ἐμιλήσωμεν διεξοδικῶς κατωτέρω.

Κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ὁ Ἐπίκουρος, ὅτε ἤρχισε ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν φιλοσοφίαν ἤτο μὲν μόλις δέκα τεσσάρων ἐτῶν. Ἀνέγνωσε τὴν Θεογονίαν τοῦ Ἡσιόδου καὶ ἐν αὐτῇ τοὺς στίχους:

Χαίρετε, τέκνα Διός, δότε δ' ἡμερόεσσαν ἀειδὴν.
κλείετε δ' ἀθανάτων ἱερὸν γένος αἰὲν ἐόντων,
οἳ γῆς ἐξεγένοντο καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος,
νυκτὸς τε δνοφερῆς, οὐς θ' ἀλμυρὸς ἔτρεφε πόντος.
Εἶπατε δ' ὡς ταπρῶτα θεοὶ καὶ γαῖα γέγοντο,
καὶ ποταμοὶ καὶ πόντος ἀπείριτος, οἴδματι θύων,
ἄστρα τε λαμπετόωντα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὑπερθεῖν,
οἳ τ' ἐκ τῶν ἐγένοντο θεοί, δωτῆρες ἑάων,
ὡς τ' ἀφενον δάσσαντο καὶ ὡς τιμὰς διέλοντο.
ἦδὲ καὶ ὡς ταπρῶτα πολύπτυχον ἔσχον Ὀλυμπον.
ταῦτά μοι ἔσπετε Μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι:
ἐξ ἀρχῆς, καὶ εἶπαθ' ὅ τι πρῶτον γένητ' αὐτῶν.»
Καὶ αἱ μοῦσαι ἀποκρίνονται:

«Ἦτοι μὲν πρῶτιστα χάος γένητο», ὁ δὲ νεαρὸς φιλό-

σοφος ἐρωτᾷ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ: Ἐὰν τὰ πάντα ἐγεννήθησαν ἐκ τοῦ χάους, πόθεν προῆλθε τὸ χάος; Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν ἀνίκανοι νὰ δώσουν ἀπάντησίν τινα, δυναμένην νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸν Ἐπίκουρον, ὅστις ἀπεγοητευμένος ἀπεφάσισε νὰ φιλοσοφήσῃ αὐτοτελῶς ὡς αὐτοδίδακτος, καθὼς καλοῦνται περιφρονητικῶς οἱ μὴ κατὰ γράμμα ἀκολουθοῦντες τὰ δόγματα τῶν Σχολῶν. Ὁ Ἐπίκουρος ἤρχισε νὰ σκέπτεται μὲ τὸν ἰδικόν του ἐγκέφαλον καὶ δὲν ἐθεώρει ὡς ἀπόλυτον ἀλήθειαν τοὺς λόγους τῶν ἄλλων καὶ μάλιστα τοὺς κενοῦς ἐνοουῶν.

Ἐἰς ἡλικίαν δέκα ὀκτὼ ἐτῶν μετέδῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, πατρίδα τοῦ πατρὸς του, ἵνα προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὡς ἔφηδρος. Ὡς γνωστόν, οἱ νέοι ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων ἐπὶ δύο ἐλόκληρα ἔτη, μετὰ τὸν τερματισμὸν τῶν ὁποίων ἐνεγράφοιοτο ὡς ἐνῆλικοι ἐν τῇ μητρόφῳ τῶν ἀστῶν. Ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀγλάμου (1) οἱ ἔφηδροι ὠπλίζοντο δι' ἀσπίδος καὶ δόρατος καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ μάχωνται ὑπὲρ ἐστιῶν καὶ βρωμῶν. Αἱ Ἀθηναὶ διέτρεχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στάδιον πολιτικῆς παρακμῆς ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἀκόμῃ πάντοτε ἐν τῷ ἱερῷ ἄσπει τῆς Παλλάδος θαλερώτατος, ὁ δὲ νεαρὸς Ἐπίκουρος ὑπέστη κατὰ τὴν διετή ἐν Ἀθήναις διαμονήν του ἀσφαλῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν τεχνῶν, εἴτε κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ θεολογικὴ πνοὴ τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν κατέστησεν αὐτὸν δι' ὄλου τοῦ βίου πολέμιον τῆς θεωρητικῆς θρησκείας καὶ ἐν-Ἡερμον τῆς «ἠθικῆς φιλοσοφίας» ὀπαδόν, εἴτε διότι τὸ πολι-

(1) Ἡ Ἀγλαμος ἦτο κατὰ τὸν ἀττικὸν θρύλλον θυγάτηρ τοῦ Κέκρωπος, πρώτου βασιλέως τῆς Ἀττικῆς. Ἡ ἡγεμονία αὐτῆς, κατὰ τινα πόλεμον, ἐκρημνίσθη ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς διάσωσιν τῆς πατρίδος, τὸ ἱερὸν δ' αὐτῆς ἔκειτο εἰς τοὺς βουραίους τῆς Ἀκροπόλεως πρόποδας.

τικόν χάος καὶ ἡ κατάπτωσις τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων ἐγέννησαν ἐν αὐτῷ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν ἐνεργὸν ἐν τῇ πολιτικῇ ἀνάμειξιν, ἣτις ἀποστροφή εὕρισκε τόσῳ εἰς τὴν ζωὴν ὅσῳ καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ φιλοσόφου τούτου τὴν ἑαυτῆς ἔκφρασιν.

Ἡ θεολογικὴ πρῶτὴ τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ἐνσαρκούται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὸν τρίτον προϊστάμενον τῆς Ἀκαδημίας ταύτης μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Σπεῦσιππον, τὸν Ξενοκράτην, παρὰ τῷ ὅποιῳ αἱ μυστικοπαθῶς ἠρησχευτικαὶ ῥοπαὶ τοῦ γηραιοῦ Πλάτωνος ἐμφανίζονται περισσότερο ἐκδηλωμένα. Μία μυστικιστικὴ διδασκαλία, τὰ πάντα πρὸς τὸν ἀριθμὸν τρία συνδέουσα· ἄλλη ἀπόκρυφος διδασκαλία, ἀναφερομένη εἰς τοὺς θεοὺς, εἰς ἄρρενά τινα καὶ θηλείαν θεότητα καὶ εἰς πλῆθος ἀγαθῶν καὶ μοχθηρῶν δαιμόνων· μία μυστικοπαθῶς ἀσκητικὴ ἠθικὴ, συνισταμένη πρὸ παντός, ἐν τῇ ἀπολυτρώσει τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ αἰσθησιακοῦ κόσμου, ἦσαν τὰ κύρια σημεῖα τῆς φιλοσοφίας του. Ἐὰν ὁ Ἐπίκουρος ἠκροάσθη τοῦ Ξενοκράτους, εἶναι ἀμφίβολον. Ὅπωςδὴποτε αἱ ἀρνητικαὶ σχέσεις τῆς κοσμοθεωρίας αὐτοῦ πρὸς τὴν θεολογικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ξενοκράτους δὲν καθιστῶσιν ἀπίθανον τὸ ὅτι ὁ Ἐπίκουρος ἐμελέτησε ταύτην κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονὴν αὐτοῦ.

Ὅτε ὁ Ἐπίκουρος εἶχε τερματίσει τὴν διαιτητικὴν ἐφηβικὴν θητείαν του, ὁ μέγας Ἀλέξανδρος δὲν εὕρισκετο πλέον εἰς τὴν ζωὴν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐλπίσαντες ὅτι εἶχεν ἐπιστῆναι ἢ κατάλληλος στιγμῇ, ὅπως ἀποτινάξωσι τὴν μακεδονικὴν δεσποτείαν, ἤρξαντο τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου, ὅστις, πλήρως ἐλπίδων καὶ εὐδοίωτος δι' αὐτοὺς κατ' ἀρχάς, ἐτελείωσε δι' οἰκτρὰς ἥττης. Οὕτω ἡ πολιτικὴ τύχη τῶν Ἀθηναίων περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Περδίκκα, ὅστις ἀφῆρξε τὰς ἀποικίας των μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Σάμον καὶ ἐξεδίωξε τοὺς ἀποίκους ἐκ τῶν ἐδαφῶν, ἅτινα εἶχον καλλιεργήσει. Ὁ πα-

τῆρ τοῦ Ἐπικούρου ἐξηναγκάσθη καὶ αὐτὸς νὰ ἐγκαταλείψη τὴν Σάμον καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Κολοφῶνα ἐξόριστος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του. Παρὶ τῶν δέκα ἐπακολουθησάντων ἐτῶν τῆς ζωῆς τοῦ φιλοσόφου οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Ἐπίκουρος κατηνάλωσε ταῦτα διὰ τὴν προπόνησιν αὐτοῦ ὡς διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας, διότι ἐν ἔτει 316]9 εὐρίσκομεν τὸν Ἐπίκουρον, ἀριθμοῦντα ἤδη τριάκοντα καὶ δύο ἔτη τῆς ἡλικίας του, ὡς τοιοῦτον διδασκάλον ἐν Λέσβῳ, βραδύτερον δ' ἐν Λαμψάκῳ εἰς τὰς ἀσιατικὰς τοῦ Ἑλλησπόντου ἀκτὰς, πολυθρύλητον κέντρον τῆς Ἰωνικῆς «φυσικῶς φιλοσοφίας». Ἐκεῖ ἔδρασεν ἐπὶ τινα ἔτη καὶ ἀπέκτησε τοὺς πιστοτέρους καὶ διασημοτέρους αὐτοῦ μαθητὰς: τὸν Μητρόδωρον, τὸν Πολύαινον, τὸν Ἰδομενέα, τὸν Λεόντιον. Ἐν Λαμψάκῳ δὲ διετηρήθη φιλοσοφικὴ κοινότης, μεθ' ἧς ὁ Ἐπίκουρος ἀντήλλασσεν ἐπιστολάς καὶ τὴν ὁποίαν συχνάκις ἐτίμα διὰ τῆς προσωπικῆς ἐμφανίσεώς του.

Ὡς λέγει ὀρθότατα ὁ Schwartz ὁ Ἐπίκουρος διησθάνθη μὲ τὸ ἐνστικτον ἐκεῖνο, ὅπερ διακρίνει τοὺς ἰδρυτὰς ἡρησκειῶν περισσότερο ἢ τοὺς ἀπλοῦς φιλοσόφους, ὅτι ἡ διδασκαλία του οὐδεμίαν εἶχεν ἐλπίδα νὰ ἐπιβληθῇ ἐξελισσομένη εἰς ἀκαταμάχητον δύναμιν, ἂν δὲν ἐτόλμα νὰ συναγωνισθῇ ἐρρωμένως μετὰ τῶν πανισχύρων ὀργανώσεων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Θεοφράστου, ἦτοι μετὰ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς περιπατητικῆς Σχολῆς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Ἐπίκουρος μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 306 καὶ ἔδρασεν εἰς τὸ ἰσοτεφές ἄστυ ἰδίαν Σχολήν, καθ' ἣν περίπου ἐποχὴν ὁ Ζήνων συνέστησεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῆς Στοᾶς. Ὅπως δὲ αὕτη ἐκλήθη οὕτω ἐκ τῆς «ποικίλης στοᾶς», οὕτω ἡ Σχολή, τοῦ Ἐπικούρου ὀφείλει τὸ ὄνομα τῆς εἰς τὸν πολυθρύλητον ἐκεῖνον κήπον, ὃν εἶχεν ἀποκτήσει ὁ Ἐπίκουρος καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου διέμενε συνήθως μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἡ Σχολὴ αὕτη ὠνομάσθη «κήπος τοῦ

Ἐπικούρου», οἱ δὲ εἰς αὐτὴν φοιτῶντες «οἱ ἐκ τοῦ κήπου».

Ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔλα ἔτη ἡ προσωπικότης τοῦ διδασκάλου ὑπῆρξε τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς Σχολῆς. Περὶ αὐτὸν συνεκεντρουῖτο ἑκάστοτε ἰδεώδης φιλικὸς κύκλος, ἡ δὲ λατρεία πρὸς τὸν ἀποθεωθέντα διδάσκαλον, ἡ ἰσότης τῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν, ἡ ἀπόλαυσις, ἣν παρείχον ἀκραιφνεῖς φιλικαὶ σχέσεις, φωτίζουσαι καὶ διαθερμαίνουσαι καὶ τὰς μάλλον ἐπουσιώδεις καταστάσεις τῆς ζωῆς, συνεκράτει τὸν μικρὸν τοῦτον κύκλον τοῦ Ἐπικούρου νετὰ θρησκευτικῆς δυνάμεως δι' ἐσωτάτων καὶ ἀδιαρρήκτων δεσμῶν.

Τὸν κήπον τοῦ Ἐπικούρου ἐπεσκέπτοντο καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ ὠραίου φύλου, ἡ Θέμιστα, σύζυγος τοῦ Λεόντιου ἐπὶ παραδείγματι. Τὸ ὅτι δ' ἐγένοντο εἰς τὸν κύκλον τῶν Ἐπικουρείων δεκταὶ καὶ ἑταῖραι, ὡς ἡ πνευματώδης Λεόντιον, ἣτις συνέζη μετὰ τοῦ μαθητοῦ καὶ φίλου τοῦ Ἐπικούρου Μητροδώρου, δὲν δύναται νὰ ἐκπλήξῃ τὸν γνωρίζοντα τὸν βίον τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Αἱ ἑταῖραι δὲν διεκρίνοντο μόνον διὰ τὸ ὑπέροχον φυσικὸν κάλλος των, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀρτίαν μόρφωσίν των, ἐφείλκυσον δὲ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀνδρῶν τοσοῦτω μάλλον, καθ' ὅσον αἱ σύζυγοι τῶν ἀστῶν καὶ τὰ κοράσια, λόγῳ τῆς μικρᾶς μορφώσεώς των, δὲν ἠδύναντο νὰ μετρηθῶσι μὲ τὰς ἑταῖρας, οὐδὲ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχουν εἰς τὰ συμπόσια καὶ τὰς συναναστροφὰς τῶν ἀνδρῶν. Ἡ Ἀσπασία τοῦ Περικλέους, ἡ Λαΐς, ἡ Φρύνη, ἡ Θαΐς, ἐρωμένη τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶναι διάσημοι ἐκπρόσωποι τῶν κλασικῶν ἑταιρῶν, εἰς τὴν χορείαν τῶν ὁμοίων ἀνήκει δικαίως καὶ ἡ Λεόντιον. Τὸ νὰ θεωρήσωμεν τὰς μετὰ τοιούτων γυναικῶν σχέσεις τῶν Ἐπικουρείων ὡς ἐπιληψίμους ἠθικῶς, θὰ ἐδείκνυεν ἱστορικὴν ἄγνοιαν καὶ ἀνόητον σεμνοτυφίαν.

Ἡ σχολὴ τῶν Ἐπικουρείων ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ

πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὑλικῆς ὑποστάσεώς της." Ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν πλουσίαν Ἀκαδημίαν καὶ τὴν Περιπατητικὴν Σχολήν. Ἡ Σχολὴ τῶν Ἐπικουρείων ὑπῆρξε πάντοτε πτωχοτάτη, τὰ δὲ ὑλικά μέσα αὐτῆς οὐδέποτε ἐξήρκεσαν, ὅπως οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἐπικούρου διάγωσι πράγματι τὴν ζωὴν ἐκείνην, ἣν πολλοὶ ἀκόμη καὶ σήμερον φαντάζονται, ὅτι ἔζων οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι. Ἡ Σχολή, αὕτη ἔζη ἀπλούστατα καὶ ἐγκρατέστατα. Τὰ συναποτελοῦντα αὐτὴν μέλη ἤρχοντο μὲ μικρὰν κύλικα οἴνου ἢ καὶ μόνον μὲ ὕδωρ καὶ μὲ τεμάχιον ἄρτου ἕκαστος. Εἰς τινὰ ἐπιστολὴν τοῦ Ἐπικούρου ἀναγινώσκομεν:

«Στείλε μου ὀλίγον τυρόν διὰ νὰ φάγω καὶ ἐγώ, ἔστω καὶ μίαν φοράν, εὐγευστον λίχνευμα, εἰς ἔχω ὄρεξιν δι' αὐτό.

«Αὐτὸς ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἐπεδίωκε τὴν ἡδονὴν ὡς τελικὸν σκοπὸν τοῦ βίου του»! ἀνακράζει Διογένης ὁ Λαέρτιος.

Ὁ Ἐπίκουρος φαίνεται, ὅτι οὐδέποτε ἀπήτησε παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὄρισμένα δίδακτρα, ὡς ἔπραττον ἄλλοι φιλόσοφοι κατὰ κανόνα. Τεχνικὰ βοηθήματα πρὸς συντήρησιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς σχολῆς του ἐλάμβανε παρὰ τῶν φίλων του, οὓς εἶχεν εὐνοήσει ἢ τύχη περισσότερον τῶν λοιπῶν. Εἰς τινὰ ἐπιστολὴν ὁ Ἐπίκουρος παρακαλεῖ φίλον του τινά, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρεται, ὅπως ἐξακολουθήσῃ παρέχων τὰ βοηθήματα, ἅτινα τῷ ἐχορήγει, εἰς τὰ τέκνα τοῦ Μητροδώρου ἐπὶ πάντε ἕως ἔξ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔτι. Εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν ἀνακοινοῖ εἰς δύο φίλους του, ὅτι δὲν θὰ ἐδέχετο παρ' ἑκατέρου πλέον τῶν 120 δραχμῶν, κατὰ τινὰ δὲ πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν αὐτὸς αὐτὸς ὁ Ἐπίκουρος διένειμεν εἰς τοὺς μαθητὰς του τὴν πενιχρὰν μερίδα συμφώνως πρὸς τὴν ἐξῆς ἠθικὴν του ἀρχήν: ἐν καιρῷ σιτοδείας καὶ λιμοῦ ὁ σοφὸς δέον νὰ προκρίνη τὸ δίδειν τοῦ λαμβάνειν, διότι οὗτος κατέχει μέγιστον θησαυρόν: τὴν αὐτάρκειαν. Ὁ Ἐπίκουρος, ἔστις τόσον ἐξετιμᾶτο καὶ ἐλα-

τραύετο ὑπὸ τῶν φίλων του. δὲν ὑπῆρξεν ἀπηλλαγμένος κατηγόρων δεινῶν, καθὼς οὐδεὶς ἀποτασόμενος τοῦ βεδῆλου ἔχλου καὶ βυδίζων ἰδίαν ὁδὸν ἀπαλλάσσεται κακοβούλων καὶ ἀγνωμόνων κριτῶν. Ὁ Ἐπίκουρος κατηγορήθη ὡς λάγνος, ἀκόλαστος, κόλαξ, ἀμαθής, φιλοκατήγορος. Ἀλλ' οἱ κατήγοροι τοῦ ἀνδρὸς τούτου, λέγει Διογένης ὁ Λαέρτιος, εἶναι παράφρονες, διότι τὴν πρὸς πάντας εὐγενῆ καὶ φιλόλληλον συμπεριφορὰν τοῦ Ἐπικούρου βεβαιοῦσι μάρτυρες ἀναμφισβήτητου κύρους. Ἡ πατρίς ἐτίμησε τὸν φιλόσοφον τοῦτον εἰς ἀνδριάντων ἐκ χαλκοῦ, εἶναι δὲ τόσον πολλοὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ὥστε οὐδεμία πόλις θὰ ἠδύνατο νὰ τοὺς περιλάβῃ. Ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ ἀνδρὸς τούτου πρὸς τοὺς γονεῖς του, ἐπάγεται ὁ Λαέρτιος, ἢ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καλοκάγαθία του, ἢ μελιχρότης καὶ προσήνεια πρὸς τοὺς δούλους του καὶ ἢ ἐν γένει φιλάνθρωπία του εἶναι ἀναμφήριστον γεγονός. Ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητον γεγονός εἶναι ἡ λιτότης τοῦ βίου του, ὁ σεβασμὸς του πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, ἣν δὲν δύναται τις νὰ περιγράψῃ διὰ λέξεων. Ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἀνείμχθη εἰς τὴν πολιτικὴν, λόγῳ ὑπερβολικῆς μετριοφροσύνης. Καίτοι δὲ ἡ Ἑλλάς διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος ἀντιξῶν περιστάσεων καίτοι ἦτο λίαν κρίσιμος ἡ κατάστασις τῆς, ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἐγκατέλιπε τὴν πατρίδα του, ὅπως ζῆσῃ εὐτυχέστερος ἀλλαχοῦ.»

Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Ἐπικούρου φαίνεται ὑπεριμέτρως κολακευτικὴ καὶ ἐξιδανικευμένη. Διατί τάχα ὁ Ἐπίκουρος δὲν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκστομίσῃ λέξιν τινὰ δηκτικὴν κατὰ τῶν φιλοσόφων ἐκαίνων, οὔτινες περιεφρόνουν τὴν διδασκαλίαν του ἢ κατεδίκαζον αὐτὴν ἀμειλίκτως; Δια ποῖον λόγον δὲν θὰ ἐδικαιοῦτο ν' ἀποδείξῃ διὰ φράσεων φαινομενικῶς ὑπεροπτικῶν, τὴν ὑπεροχὴν τῆς κοσμοθεωρίας του ἐναντι τῶν θεωριῶν μιᾶς κλίμας φιλοσόφων; Διατί δὲν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συμμετάσχῃ πλουσίῳ γεύματος αὐτός, ὅστις

ἦτο συνήθως τόσοσ λιτός καὶ ἐγκρατής : Τίς θά ἠδύνατο νά ἀπκαγορεύσῃ εἰς τόν Ἐπίκουρον, ὅπως συνδιαλέγηται μετὰ πνευματωδῶν καὶ ὠραίων γυναικῶν αὐτός, ὅστις ἐδίδασκε τὴν τέχνην τοῦ ζῆν ἐν μέσῳ τοῦ κάλλους καὶ τῶν αἰσθητικῶν ἀπολαύσεων

Τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἐπικούρου, ὅστις ἀπέφυγε πάντοτε τὸ μικρὸν καὶ τὸ ταπεινόν, δεικνύει ἤδη καταφανέστατα ὁ μακρὸς βίος τῆς Σχολῆς του, ἣτις ἐπέζησε σχεδὸν ὅλων τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν Σχολῶν, πολυαριθμούς ἐκάστοτε ὁπαδούς ἀριθμοῦσα. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ σφραγίς, ἣν ἀπέθεσεν ἐπ' αὐτῆς ἡ προσωπικότης τοῦ Ἐπικούρου, ὥστε ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διετήρησε τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ σφρῆγός της. Οὐδεμία ἐκκλησία ἔμεινε τόσοσ πιστὴ εἰς τὰς βασικὰς ἀρχὰς της ὅσον ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη κοινότης, ἣτις, ἄνευ ἀφορισμῶν, ἀναθεματισμῶν καὶ καταδιώξεων ἐναντίον αἰρετικῶν, κατώρθωσε ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν ἀποσυνθετικὴν κατάπτωσιν καὶ ἣτις ἐφ' ὅσον ἐκαλλιέργει τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, ἀπέκτα πάντοτε ὁπαδοὺς, οἵτινες παραδέχοντο ἐθελουσίως τὰς ἀρχὰς της. Ἡ Σχολὴ τῶν Ἐπικουρείων ἀριθμεῖ μίαν μόνον ἀποσκίρτησιν, τὴν τοῦ Τιμοκράτους, ἀδελφοῦ τοῦ Μητροδώρου καὶ μίαν μόνον ἀποστασίαν τὴν τοῦ ἐκ Στρατονίκης Μητροδώρου, αὐτομολήσαντος εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Καρνεάδου. Πόσον δὲ ὁ ἰδρυτὴς τῆς προμνησθείσης κοινότητος ἐλατρεῦετο, δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ὄχι μόνον ἐωρτάζετο ἡ ἐπέτειος τῆς γεννήσεώς του, ἀλλ' ἦτο εἰς αὐτὸν ἀφιερωμένη ἡ εἰκοστὴ ἡμέρα ἐκάστου μηνός, ἣτις μεγαλοπρεπῶς ἐπανηγυρίζετο. Ὁ Ἐπίκουρος ἐθέρισε τοὺς καρπούς τῆς ἀγάπης, ἣν ἔσπειρε πανταχοῦ. Οἱ μαθηταὶ του ἐλάτρευον αὐτὸν ὡς θεόν, ἢ ἡρωολατρεῖα δὲ αὕτη ἠσκαῖτο μετὰ τσαύτης θρησκευτικῆς εὐλαβείας καὶ κατανύξεως, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ θείας τινὸς μυσταγωγίας. Καὶ μετὰ πάροδον τετρακοσίων ἐτῶν διετηρεῖτο τόσοσ ἀκμαία ἢ πρὸς αὐτὸν λατρεῖα τῶν ὁπαδῶν

του, ὥστε εἰς τῶν ἐνθουσιωδέστερων θρυμκστῶν του ἐλάξευ-
σεν ἐπὶ στήλης τινός ἐν Οἰνοάνδῃ τῆς Λυκίας ἀποσπάσματα
ἐπιστολῶν του, ἀποφθέγματα καὶ τεμάχια φιλοσοφικοῦ περιε-
χομένου πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῶν ἐπισκε-
πτομένων τὴν πόλιν ταύτην ξένων.

Ὡς συγγραφεὺς ὑπῆρξε δημιουργικὸς ὁ Ἐπίκουρος, ὅσον
οὐδεὶς ἄλλος. Τὰ ἅπαντα αὐτοῦ ἐπλήρουν τριακοσίους κυ-
λίους. Συγγραφικῶς δημιουργικώτερος ὑπῆρξε μόνον ὁ
στρωϊκὸς Χρύσιππος. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Χρύσιππος ἀνέφερε χωρὶα
ἄλλων συγγραφέων εἰς τόσον μέγαν ἀριθμὸν, ὥστε μετὰ κό-
που ἠδύνατό τις νὰ διακρίνη ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν ξένων
γνωμῶν τὰς ἰδίας αὐτοῦ φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις, τὰ ἔργα
τοῦ Ἐπικούρου οὐδὲν ἀπολύτως χωρίον ξένου συγγραφέως
ἀνέφερον. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀποσιώπησις παρεξηγήθη καὶ
κατεκρίθη ὑπὸ τῶν σοφῶν, ποθούντων διακαῶς νὰ βλέπωσι
πανταχοῦ ἀναφερομένας τὰς γνώμας των, καθὼς ἀκριδῶς
παρεξηγήθη καὶ κατεκρίθη ἡ σαφήνεια τοῦ ὕφους του,
ἐκληφθεῖσα ὑπὸ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ σχολίων συγγραφέων,
ἀνιχνύων πρὸς διατύπωσιν σαφοῦς τινος σκέψεως, ὡς ἐπιπο-
λαιότης. Ἐὰν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, λέγει ὁ Φρειδερίκος
Ἀλδέρτος Lange, (Geschichte des Materialismus) τὰ
τρία κάτωθι σημεῖα: α) ὅτι ὁ Ἐπίκουρος ἦτο αὐτοδίδακτος,
β) ὅτι ἐμίσει καὶ ἀπεστρέφετο τὴν διαλεκτικὴν καὶ ὅτι μετε-
χειρίζετο σαφῆ καὶ ἀπέριπτον γλῶσσαν, καὶ τέλος γ) ὅτι
οὐδενὸς ξένου συγγραφέως ἐποιεῖτο μνεῖαν εἰς τὰ ἔργα του
καὶ ὅτι ἠγγόει κατὰ κανόνα τοὺς ἔχοντας διαφόρους τῶν
ἰδικῶν τὸν ἀντιλήψεις, θὰ ἴδωμεν τὴν αἰτίαν τοῦ μίσους, ὅπερ
ἔτρεφον κατ' αὐτοῦ πολλοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος φιλόσοφοι. Ἡ
μομφή τῆς ἐπιπολαιότητος, ἦν ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν οἱ ἐχθροί
του, προηλθεν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, διότι ἀκόμη καὶ τὴν

ζήμερον ὑπάρχει πανταχοῦ ἡ ῥοπή νά εὐρίσκωμεν τὸ βάθος ἐνὸς συστήματος ἐν τῇ ἀκατατονοήτῳ σχηματικῇ διατυπώσει ἀλληλούχων φράσεων.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἔργων τοῦ Ἐπικούρου οὐδὲν περισώθη. Οἱ θαυμασταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εὐρίσκονται καὶ πάλιν πρὸ τοῦ λυπηροῦ γεγονότος, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνεκτιμήτων θησαυρῶν εἶναι θαμμένοι ὑπὸ τὴν τέφραν, εἰς ἣν μετέβαλε τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν ἢ νοοτροπία τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ πολλὰ ἀνάξια λόγου ἔργα περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, ὡς καὶ κτησίς τῆς ἀνθρωπότητος ἀπλῶς καὶ μόνον, διότι ἐθεωρήθησαν ὡς κειμήλια ἱερά ὑπὸ τῆς κατασχυσάσης νοοτροπίας ἐκείνης.

Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἐπικούρου διεσώθησαν, πλὴν τῆς διαθήκης του καὶ βραχείας τινὸς ἐπιστολῆς, τρεῖς μόνον ἐπιστολαὶ διδακτικοῦ περιεχομένου. Ἐκ τῶν τριῶν ἐπιστολῶν τούτων ἡ μὲν πρὸς τὸν Ἡρόδοτον ἐμπεριέχει σκιαγραφίαν τῆς περὶ φύσεως διδασκαλίας τοῦ Ἐπικούρου, ἡ πρὸς τὸν Φυτοκλέα μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις, ἡ δὲ πρὸς τὸν Μενοικέα ἠθικὰ παραγγέλματα. Περίληψιν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας αὐτοῦ παρέχουσιν αἱ παρὰ Διογένει τῷ Λαέρτιῳ «Κύριαι δόξαι», δηλαδὴ θεμελιώδη πρὸς ἀπομνημόνευσιν ἀποφθέγματα, συνδεόμενα πρὸς τὴν ἠθικὴν. Ὁ στωϊκὸς Σενέκας ἀναφέρει πολυαρίθμους ῥήσεις τοῦ Ἐπικούρου. ἐκτιμᾷ δὲ καὶ σέβεται τὸν ἄνδρα τοῦτον κατὰ τρόπον διάφορον ἢ οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τῆς Στοᾶς.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἐπικούρου ἐκτείνεται ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει θαυμαστάς τοῦ φιλοσόφου τούτου ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ. Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει. Ἔτι οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Ἐπικούρου θὰ ἐπλήρουν ὀλοκλήρους πόλεις, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κικέρων ὁμιλεῖ περὶ magna greges amicorum, περὶ πλήθους φίλων, οἵτινες περιεσ- τοίχιζον τὸν μέγαν φιλόσοφον. Ἐξ ἄλλου ὁμως ἀκούομεν

παρ' αὐτοῦ καί τινος τῶν μαθητῶν του τὸ παράπονον, ὅτι ἡ Σχολή τῶν Ἐπικουρείων δὲν εἶχε ληφθῆ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν. Ἴσως οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες δὲν ἐξετίμων πράγματι πολὺ τῆς Σχολῆς ταύτης, ἀλλ' ὁ Ἐπίκουρος δὲν εἶχε δίκαιον νὰ παραπονηθῆ δι' αὐτό, δεδομένου ὅτι ἡ ἐκτίμησις τῶν ἐπιστημῶν στρηρίζεται ἐκάστοτε ἐπὶ τῆς ἀμοιβαιότητος, αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἀπέκρυπτεν, ὅτι δὲν ἐθαύμαζεν οὐδὲ κὰν ἐξετίμα τὴν πολυμαθεῖαν ὡς τοιαύτην. Ἐξ ἄλλου ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου, ἰδίᾳ δὲ ἡ πρακτικὴ, ἦτο ἀδύνατον νὰ νοηθῆ παρὰ τῶν πολλῶν.

Εἰς τὰς πρὸς τὸν Λουκίλιον ἐπιστολάς αὐτοῦ ὁ Σενέκας λέγει τὰ ἑξῆς: «Βλέπεις πόσον θαυμάζεται σήμερον ὁ Ἐπίκουρος οὐ μόνον παρὰ τῶν μεμορφωμένων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἀπαιδευτῶν μαζῶν, ἐνῶ ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἔζη, ἦτο ἄγνωστος». Εἰς ἐπιστολὴν, ἐν ἣ διεξαίρει ὁ Ἐπίκουρος ἐν πλήρει εὐγνωμοσύνης ἀναμνήσει τὴν μετὰ τοῦ Μητροδώρου ἀκραιφνή φιλίαν του, δηλοῖ ὅτι τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα ὀφείλει εἰς τὴν ἀθάνατον Ἑλλάδα, δὲν ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ νὰ τὴν κακίσῃ ἐπὶ τῷ ὅτι ἡ χώρα αὕτη τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ποιήσεως δὲν ἐξετίμησεν αὐτὸν καὶ τὸν Μητρόδωρον κατ' ἀξίαν. ὁ δὲ Μητρόδωρος λέγει εἰς ἐπιστολὴν του, ὅτι αὐτὸς καὶ ὁ Ἐπίκουρος δὲν εἶναι ἔνδοξοι. Ἀλλὰ, —προσθέτει ὑπερηφάνως,— θὰ ἔλθῃ ἐποχὴ, καθ' ἣν θὰ λάθωσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ κοινοῦ τὴν θέσιν, ἣτις ἀρμόζει εἰς ἀμφοτέρους.

Τὸ ὅτι ἄλλως τε ὁ Ἐπίκουρος οὐδέποτε ἐπεδίωξε νὰ γίνῃ γνωστὸς εἰς εὐρὺν κύκλον, δεικνύει χωρίον τι ἐπιστολῆς του, διασωθείσης ὑπὸ τοῦ Σενέκα. «Τοῦτο», γράφει ὁ Ἐπίκουρος πρὸς τινὰ ὄπαδόν του περὶ τὰς ἐπιστήμας ἀσχολούμενον, «δὲν τὸ συνέταξα διὰ τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ διὰ σὲ καὶ μόνον. Εἴμεθα ὁ εἰς διὰ τὸν ἄλλον ἀρκετὸν κοινόν». Ἀναφέρομεν καὶ ἄλλην φράσιν χαρακτηριστικὴν τοῦ διδασκάλου.

«Οὐδέποτε ἐπεδίωξα, λέγει ὁ Ἐπίκουρος, ν' ἀρέσω εἰς τὸν λαόν, διότι ὅ,τι ἐγὼ ἐγνοῶ, ἀπαρέσκει εἰς αὐτόν, ὅ,τι δὲ ἀρέσκει εἰς τὸν λαόν, δὲν δύναμαι ἐγὼ γὰρ τὸ ἐγνοῆσω.

* *
*

Ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν γένει, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Ἐπικούρου εἰσῆχθη εἰς Ῥώμην κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος, δηλαδή μόνις ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπικούρου. Ἡ συντηρητικότης τῶν Ῥωμαίων ἀντέστη ἐρρωμένως πρὸς τὴν διεισδυτικὴν δύναμιν, ἣτις ἠπείλει γὰρ ἐκτοπίσῃ τὸ πνεῦμα τῆς παλαιᾶς εὐσεβείας. Κατὰ τὴν ὑπατείαν τοῦ Λ. Ποστουμίου (173) ἀπηλάθησαν ἐκ Ῥώμης δύο Ἐπικούρειοι, ὁ Ἀλκαῖος καὶ ὁ Φιλίσκος «λόγω τῆς καταστρεπτικῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἤσκουν ἐπὶ τῶν νέων. Ὁ δὲ Πλούταρχος ἀναφέρει, ὅτι εἰς τινὰς πόλεις εἶχον ἔληφθῆ κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἐπικούρου μέτρα δρακόντεια. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ τῆς Ῥώμης κατάστασις ὑπῆρξεν ἀφορμὴ, ὥπως τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἀποβῆ ὁμοίον πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι πρὸ διακοσίων ἐτῶν. Ὅπως δὲ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ἐγέννησε τὸν «Κῆπον» καὶ τὴν «Στοάν», οὕτω ὑπῆρξε πάλιν εὐμενὲς πρὸς τε τοὺς Στωϊκοὺς καὶ τοὺς Ἐπικουρείους, ζητοῦντας νέον πεδῖον δράσεως.

Ὁ πρῶτος φιλόσοφος, ὅστις ἐπειράθη γὰρ εἰσαγάγῃ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἐπικούρου εἰς Ῥώμην ἐν ἔτει 150, ὑπῆρξεν ὁ Ἀμασῖνος, ἡ φιλοσοφία δὲ αὕτη εὗρε, λόγω τῆς εὐστροφίας καὶ σαφηθείας της, πολυαρίθμους ὀπαδοὺς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κικέρωνος (106—43) ὁ ἐν Ῥώμῃ ἀριθμὸς τῶν Ἐπικουρείων ἦτο σημαντικὸς. Αὐτὸς δὲ Κικέρων δμιλεῖ εἰς τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα του, ἐκτενῶς περὶ τοῦ Ἐπικούρου, καίτοι οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας. Ὁ Ῥωμαῖος ρήτωρ ἠκροάσθη ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ ἔτος 79 μετὰ τοῦ φίλου αὐ-

τοῦ Ἀττικοῦ τῶν δύο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐνδόξων Ἐπικουρείων: τοῦ Φαίδρου καὶ τοῦ Διός. Ἐπικούρειος ἦτο καὶ ὁ Κάσσιος ἐκεῖνος, ὅστις μετὰ τοῦ στωϊκοῦ Βρούτου ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς γνωστῆς συνωμοσίας, τῆς ἐξυφανθείσης ἐναντίον τοῦ Καίσαρος.

Ἄλλ' ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἐπικούρου προήγαγε καὶ ἐνίσχυσε ὁ Λουκρήτιος (97—15). Εἰς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ ποίημα «περὶ φύσεως» ἐστηρίχθη, ὡς φαίνεται, ἀκριβῶς εἰς τὴν περὶ φύσεως διδασκαλίαν τοῦ Ἐπικούρου, διὸ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ δεόν γὰ θεωρηθῆ ὡς πηγὴ ἀνεκτίμητος διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἐπικουρείου φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ θὰ περιέλθωμεν πολλάκις εἰς τὴν ἀνάγκην γὰ μνημονεύσωμεν εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην καὶ τὸν Λουκρήτιον, κρίνομεν σκόπιμον γὰ εἶπωμεν περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου του ὀλίγα τινά. Ἄλλ' ἐν προκειμένῳ ὀφείλομεν γὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὰς ἐμπνευσμένας λέξεις τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέως *Giulio Ferrero*, ὅστις ἐν τῷ πολυθρῦλῳ αὐτοῦ συγγράμματι «*Μεγαλεῖον καὶ κατάπτωσις τῶν Ῥωμαίων*» (Τόμ. I, σελ. 328 καὶ ἐφεξῆς) λέγει τὰ ἐπόμενα:

«Ἐν μέσῳ τῆς καταγίδος τοῦ πομπηϊανοῦ χάους, προελθόντος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τοῦ Πομπηϊοῦ, τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Κράσσου, διεκδικούντων τὴν Ῥωμαϊκὴν πρωτοκαθεδρίαν, ἐπῆλθεν εὐδία τις, καθ' ἣν οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἠσύχασαν. Ἡ δὲ ρεῦμα δὲ τοῦ μεγαλειώδους, τοῦ χαρακτηρίζοντος τὴν ἐποχὴν ταύτην, δὲν ἐμφανίζεται εἰς τοὺς τὰ ὄπλα χειριζομένους, ἀλλ' εἰς ἄνδρα τοῦ καλάμου, ὅστις ἔζη ἐν τῷ κρυπτῷ εἰς τινα γωνίαν τῆς Ῥώμης, ἀσχολούμενος περὶ τὴν συγγραφὴν ἐνὸς τῶν ἰταμωτέρων καὶ μνημειωδεστέρων ἔργων τῆς λατινικῆς φιλολογίας. Οὗτος ἦτο ὁ Τίτος Λουκρήτιος Κάρος, ἴσως μικρὸς εἰσοδηματίας διάγων τὸν βίον αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἀποζῶν ἐκ τῶν εἰσοδημά-»

των κτήματός τινος, ἀνήκοντος εἰς αὐτόν. Ὑπὸ δεινῆς νόσου κατατρυχόμενος, ἦν καλοῦσιν οἱ ψυχίατροι περιοδικὴν παραφροσύνην καὶ ἦτις συνίσταται ἐν τῇ ἀποτόμῳ μεταπτώσει ἀπὸ διεγερτικῆς μανίας εἰς θαρεῖαν μελαγχολίαν, ὁ μεγαλοφυῆς ἄρρωστος ἐγκατέλειπε τὴν πολιτικὴν καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ὁ Λουκρήτιος μὲ τὰ βιβλία του, ἐρχόμενος εἰς φιλικὴν ἐπικοινωνίαν μετ' ὀλίγων μόνον ὑψηλῶν προσώπων, ἄνευ φιλοδοξίας, ἄνευ πόθου ὑλικῶν κερδῶν, εὑρίσκει τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ Ἄπειρου, ὡς εἶχε διδάξει τοῦτο εἰς αὐτόν ὁ Ἐπίκουρος : τὰ πάντα πληρούμενα ὑπὸ τῶν ἀτόμων, τὰ πάντα ἐξαστραπτοῦντα ἐν μέσῳ τῶν ἀστέρων, τὰ πάντα κατοικούμενα ὑπὸ κόσμων, ἐνῶ ἡ Ῥώμη οὐδὲν ἄλλο ἦτο εἰμὴ σκόπελος, χαμένος ἐν μεσῳ τοῦ ἀχανοῦς ὠκεανοῦ τοῦ Σύμπαντος.

« Ἄλλ' ὁ Λουκρήτιος δὲν ἦτο ἀπλοῦς ἐρασιτέχνης, ἐγκαταλείπων τὸν σφριγωδῶς κινούμενον κόσμον ἔπισθεν ἑαυτοῦ, ὅπως διασκεδάσῃ δι' ἐγωϊστικῶν ἀπολαύσεων τὴν νοσοῦσαν ψυχὴν του. Τοῦναντίον. Ὁ Λουκρήτιος ἦτο πυρίπνους δημιουργικὴ δύναμις, ἀκαταπόνητος ἐργάτης, ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ δ' αὐτοῦ κατείχετο ὑπὸ τόσο ἀχορέστου φιλοδοξίας, ὅσον καὶ ὁ Λούκουλλος ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ἔπλων εἰς τὸ στρατόπεδον. Γράφει σειρὰν ἀθανάτων στίχων, δι' ὧν παροτρύνει τοὺς συγχρόνους του νὰ ἐκθρονίσουν τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, οὓς ἐλάτρευον. Βαδίζει μόνος ὡς γενναῖος πολεμιστής, οὐχὶ πρὸς κατάκτησιν νέων ἐδαφῶν διὰ τῶν ἔπλων, ἀλλ' ὅπως γίνῃ διὰ πάλης Τιτᾶνος πνευματικὸς τῆς φύσεως κυρίαρχος.

Ἡ γλῶσσα τῶν Λατίνων ἀγροτῶν ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἄξεστος, πτωχὴ, ἀκατέργαστος, ἡ δὲ τέχνη τοῦ λόγου ἀλλάξευτος καὶ ἀνεξέλικτος. Ἄλλ' ὁ Λουκρήτιος κατέστησεν αὐτὴν εὐκαμπτον καὶ εὐλύγιστον. Ἐσφυρηλάτησε τὴν Λατινικὴν εἰς τὸ πῦρ τῆς ἐμπνεύσεώς του ἐπὶ τοῦ ἀκμοῦ

τῆς σκέψεως, καὶ ἰδοὺ ἡ γλῶσσα τῶν Ῥωμαίων πλαστικὴ καὶ εὐστροφος. Δὲν μετεχειρίσθη δὲ τὴν παρ' αὐτοῦ διαπλασθεῖσαν Λατινικὴν, ὅπως συντάξῃ ξηρὰν τινα, ἀφηρημένην θεωρίαν, ἀλλὰ γραφικὴν καὶ ἐμπνευσμένην φιλοσοφίαν τοῦ Σύμπαντος. Ἐξωτερίκευσε δι' αὐτῆς τὴν ὑψίστην πνευματικὴν ἔξαρσιν καὶ τὴν μάλλον ἡδυπαθῆ ἀποδεκτικότητά, δι' ἧς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀποκαλύπτει τὰ ἐν τῇ ζωῇ ἐναλλασσόμενα ρεύματα τοῦ Ἀπείρου. Ὁ Λουκρήτιος βλέπει τὴν ἀτέρμονα φύσιν ὅτε μὲν ἐντὸς σκοτεινῶν σκιῶν, ὅτε δ' ἐν μέσῳ φωτός ἐξαστράπτουτος, ἐν ἡδονῇ καὶ ὀδύνῃ, καθὼς ἀκριδῶς τὰ συναισθήματα αὐτοῦ ἐναλλάσσονται ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ψυχικῆς του νόσου. Ἀπεικονίζει μεθ' ὑπερόχου δεξιότητος τόσον τὰ ἡπια ὅσον καὶ τὰ τρομακτικὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως: τὸ μειδίαμα τοῦ ἔαρος, ὅπερ προσφέρουν εἰς τὸν ἄνθρωπον κατόπιν βροχῆς οἱ πράσινοι λειμῶνες· τὸν δαῦπον καὶ τὸν τριγμὸν τῶν καταιγίδων καὶ τῶν θυελλῶν ἐπὶ τῶν δασῶν καὶ τῶν πεδιάδων· τὸν ἀκατάσχετον ῥοῦν τῶν ποταμῶν· τὴν γοητευτικὴν ἡρεμίαν καὶ τὸν δυσσαίωγον γογγυσμὸν τῶν θαλασσῶν· τὸν πόθον τοῦ θηριώδους ἀκόμη ἀνθρώπου πρὸς πλήρωσιν τῶν σωματικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν καὶ πρὸς ἐξημέρωσιν· τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου· τὸν ἀνόητον φόβον τοῦ θανάτου· τὴν ἄσβεστον δίψαν τοῦ ἔρωτος· τὴν αἰωνιότητα καὶ ἐνότητα τῆς ζωῆς, κυκλοφοροῦσαν ἐν τῇ φύσει διὰ μέσου τῶν ἐφημέρων μορφῶν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου συνδέει πάντα τὰ ἐπεισόδια ταῦτα εἰς ζωτικωτάτην ἐνότητα ἐν τῷ ὑπερόχῳ ἔργῳ τοῦ Λουκρητίου, ὅπερ εἶναι, ἐὰν μὴ τὸ τελειότερον, τοῦλάχιστον, τὸ μεγαλοπρεπέστερον πάντων τῶν προϊόντων τῆς Λατινικῆς λογοτεχνίας.